

Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi

Academic Journal of History and Idea

ISSN: 2148-2292

10 (5) 2023

<https://doi.org/10.46868/atdd.2023>.

Araştırma Makalesi | Research Article

Geliş tarihi | Received: 17.09.2023

Kabul tarihi | Accepted: 22.10.2023

Yayın tarihi | Published: 10.11.2023

Zahida Tofiq Rzayeva

<https://orcid.org/0000-0003-3696-6950>

Associate Professor, Doctor of Philosophy, Baku State University, Azerbaijan, missdior.96@bk.ru

Atıf Künyesi | Citation Info

Tofiq Rzayeva, Z. (2023). Elmi Kitabxanalarda İnformasiyalaşdırmanın İnkişaf Perspektivləri. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi, Türkiye-Azərbaycan İlişkilerinin 100. Yılı Özel Sayısı*, 10 (2), 363-368.

Elmi Kitabxanalarda İnformasiyalaşdırmanın İnkişaf Perspektivləri

Öz

XX əsrin sonunlarından başlayaraq elmi kitabxanalar, universitet kitabxanaları eləcə də digər fərqli təşkilati-hüquqi formada olan kitabxanalar texnologiyasının intensiv inkişafı, müxtəlif sahələrdə məlumatların və verilənlərin həcmnin artması, istifadəçi seçimlərinin və məlumatlarının dəyişməsi səbəbindən xarici mühitin çətinlikləri ilə üzləşirlər. Kitabxana resurslarının və xidmətlərin yüksək performanslı tədqiqat mühitini yaraqmaq və saxlamaq üçün hələ də mükəmməl mühit yaradılmayıb və bütün fiziki məlumatlar rəqəmsal formatda mövcud deyil. Bununla belə, kitabxanalar sadəcə kitabların saxlanması təmin etməkdən daha mürəkkəb rol oynayır. Tədqiqat kitabxanaları, o cümlədən təhsil müəssisələrinin tədqiqat mühiti ilə ənənəvi əlaqələri mövcuddur. Bu tədqiqatın məqsədi resursların və xidmətlərin inkişafı sahəsində tədqiqat kitabxanalarının fəaliyyətinin strategiyalarını müəyyənləşdirmək və təhlil etməkdir. Alimlərə, mütəxəssislərə, aspirantlara və tələbələrə kitabxana-informasiya xidmətində 4 prioritet istiqamət nəzərdə tutulur: infrastrukturun və məkanın inkişafı, heterojen (çox formalı) elektron resursların, o cümlədən mətn və digər məlumat növlərinin yaradılması, açıq elm kontekstində “kitabxanaçı-tədqiqatçı” strateji tərəfdaşlığı, informasiya savadlılığı və media bacarıqları üzrə təlim istiqamətlərində diqqəti cəlb edir.

Açar Sözlər: *İnformasiyalaşdırma, İnformasiya Kommunikasiya Vasitələri, Ən Müasir Texnologiyalar, Bulud Texnologiyası, Kitabxanaçı-Tədqiqatçı*

Prospects For the Development of Informatization in Scientific Libraries

Abstract

Since the end of the twentieth century, scientific libraries, university libraries, as well as libraries of other different organizational and legal forms are faced with the difficulties of the external environment due to the intensive development of Technology, an increase in the volume of information and data in various fields, and a change in user preferences and information. The perfect environment has not yet been created to create and maintain a high-performance research environment of library resources and services, and not all physical data is available in digital format. However, libraries play a more complex role than simply ensuring the storage of books. Research libraries, including educational institutions, have traditional relationships with the research environment. The purpose of this study is to identify and analyze strategies for the activities of research libraries in the field of resource and service development. Scientists, specialists, graduate students and students are given 4 priority directions in the Library-Information Service: development of infrastructure and space, creation of heterogeneous (multi-form) electronic resources, including text and other types of information, strategic partnership "librarian-researcher" in the context of Open Science, Information Literacy and media skills training.

Keywords: *Informatization, Information Communication Tools, State-Of-The-Art Technologies, Cloud Technology, Librarian-Researcher*

Giriş

Qloballaşan dünyada İnformasiyalaşdırma-informasiya-kommunikasiya texnologiyalarını (İKT) tətbiq etməklə istifadəçilərin informasiya tələbatlarının ödənilməsi üçün optimal şəraitin yaradılması daha da aktuallaşır. Bu prosesin tətbiqində ilkin olaraq informasiyanın toplanması, emalı, onun saxlanması və analizi üçün böyük həcmdə təşkilati və texnoloji işlərin görülməsi zəruridir (Taylor and Bin Zhang, 2007). İstənilən fəaliyyət sahəsində rəşional həll yollarının tapılması üçün böyük həcmdə informasiyanın əldə edilməsi və email tələb edilir, bu işə xüsusi resurslar və texniki vasitələr cəlb olunmadan praktiki olaraq mümkünsüzdür.

XXI əsrdə baş verən texnoloji yeniliklər kitabxanalara və kitabxana işinə çox böyük təsir göstərdi və kitabxanalar islahatlar aparmağa məcbur qaldılar. Kitabxanalar və kitabxana işi qarşısında yenilikləri, innovasiyaları öyrənmək, ümumiləşdirmək və tətbiq etmək vəzifələrini qoyuldu (Kazimi, (2021). Zamanın tələbinə uyğun olan müvafiq informasiya texnologiyalarının kitabxana işinə tətbiqi, kitabxana işinin informasiyalaşdırılması, komputerləşdirilməsi, elektron kitabxanaların, kataloqların, xüsusi fondların yaradılması, kitabxanaların elektron vasitələrlə: elektron kitablarla, elektron daşıyıcılarla, müxtəlif elmi məsələləri əks etdirən disklərlə və s.

vasitələrlə təchiz edilməsi, bütün coğrafi sərhədləri aşan internetdən istifadə edilməsi kitabxanaların strukturunda olduqca ciddi radikal dəyişikliklər yaratdı.

Ən müasir texnologiyaların mütəmadi kitabxanalarda tətbiq edilməsi kitabxana sahəsində mövcud olan və həlli çətin olan məsələlərin həll olunmasına yönəldilir. Bu texnologiyalara misal olaraq ekspert sistemlərini, bulud texnologiyasını, sual-cavab sistemini və digər müasir vasitələri göstərmək olar.

1.Yeni metodlar

Kitabxanaçılar elmi qurumlar tərəfindən qəbul edilən açıq giriş siyasətlərinə uyğun olaraq xidmətlər çeşidini genişləndirir, institusional repozitoriyaları inkişaf etdirir, məlumatların idarə edilməsi xidmətləri yaradırlar.

Tədqiqat Kitabxanası Strategiyaları: Elmi kolleksiyalara diriş imkanlarını genişləndirmək, açıq məlumatlara dəstək üsullarını həyata keçirmək, açıq mənbə proqram təminatını həyata keçirmək üçün fərqli platformalar kimi, regional, milli və beynəlxalq təşəbbüslərdə iştirak etməklə həyata keçirmək. Tədqiqat Məlumatlarının İdarə Edilməsini (RDM) dəstəkləmək üçün yeni və perspektivli istiqamətlər hazırlamaq, açıq təhsil resursları və açıq bilikləri təbliq etmək. Bu xidmətlər tədqiqat kitabxanalarının inkişafında strateji əhəmiyyət kəsb edir. Bu, ilk növbədə, kitabxanaçıların informasiya “anbarlar”, massivləri haqqında məlumatlara malik olması ilə bağlıdır.

Kitabxanalar data, məlumat lisenziyası şablonları, metadatanı məlumat istehsalı ilə inteqrasiya edən alətlər üzrə təlimatlar təqdim etməklə, effektiv məlumat emal təcrübələrini tövsiyə edə bilər və strategiyalar təklif oluna bilər. Məlumat formatının seçilməsi, məlumatların təhlükəsizliyi protokolları, müvafiq daimi identifikatorlar və digər məlumatların idarə edilməsi suallarına cavab verilməsi əhəmiyyətlidir. Elmi tədqiqatların tam dövriyəsini dəstəkləmək üçün xidmətlərin göstərilməsi kitabxanalarının strateji məqsədidir. Bu məqsədlərin həyata keçirilməsi RDM dəstək sisteminin yaradılması ilə mümkündür. Oxşar sistem bir sıra universitetlərdə mövcuddur. Burada hər bir fakültənin sualları cavablandırın, məsləhətlər verən və tədqiqat məlumatlarının idarə edilməsi və mübadiləsi üçün müvafiq həllərin işlənilib hazırlanmasına kömək edən Data Steward Kitabxanaçısı fəaliyyət göstərir. Bu mütəxəssislər data təhlükəsiz məlumat saxlama parametrlərinə kömək etməklə, yaxşı məlumat idarəetmə təcrübələri üzrə məsləhətlər verməklə tədqiqat məlumatlarının idarə edilməsi üçün intizam dəstəyini təmin edir, məlumatların arxivləşdirilməsi və mübadiləsi, məlumatların idarə edilməsi planlarının hazırlanması və s. işləri həyata keçirir.

2.Yeni texnologiyalar

Ekspert sistemlər - konkret predmet sahəsində mütəxəssis biliklərini özündə əks etdirən və aşağı kvalifikasiyalı istifadəçilərə qərara gəlməkdə məsləhətçi olan mürəkkəb kompleks proqramlardır. Konkret predmet sahəsinin bir və ya bir neçə eksperti qarşılıqlı əlaqədə olaraq məsələnin həlli üçün lazım olan proseduru, strategiyanı, empirik qaydaları əldə edir və bu bilik əsasında ekspert sistem (ES) yaradırlar. “ES-in əsasını ekspert bilikləri təşkil edir. ES-in nüvəsini biliklər bazası təşkil edir. BB (biliklər bazası) ES-in yaradılması prosesində toplanan ekspert biliklərdən təşkil olunur.” Biliyin yığılması və təşkili ES-in ən vacib cəhətlərindən biridir. Əldə olunmuş biliklər müəyyən qaydalar formasında ifadə olunmaqla biliklər bazasını əmələ gətirirlər. Bu biliklərin qaydalar şəklində formalaşmasında biliklərin aşağıdakı təsvir modellərindən istifadə olunur: Biliklər bazası bir neçə bilik sahəsini əhatə edən strukturlaşdırılmış informasiyaları təşkil edir.

Bəzi predmet sahəsində biliklər bazası və istifadəçi tərəfindən vəziyyətin təsvirinə əsaslanan problemin həllinin axtarışında tətbiq olunur. Ekspert sistemlərinin hazırlanması digər proqram təminatlarının hazırlanmasından fərqlənir. Sual-cavab sistemi (SC) - informasiya sistemi olub sualları qəbul edir, daha sonra isə adi dildə onları cavablandırır. Müasir sual-cavab sistemi sualların təsnifatı modulunu özündə birləşdirir, yəni sualın tipini və müvafiq olaraq da cavabı müəyyənləşdirir. Daha sonra sistem analizi lazımsız informasiyaları çıxarmaqla, verilmiş sənədlərə tətbiq edir.

Suallar müəyyən kontekstdə verilir. Belə ki, sistem sualları bir neçə mənada və istifadəçinin sonradan daxil etdiyi suallar əsasında araşdırıb dəqiqləşdirir. Dəqiq suallara dəqiq cavab verilir. Məsələn: Adlar, ölçü, tarix və s. tipli suallara dəqiq cavablar verilir. Mürəkkəb suallarda isə müxtəlif sənədlərdən “cavabların birləşdirilməsi” alqoritmindən istifadə olunur. Bəzən SC sistemi tərəfindən tapılan cavablar mənaca tam ödənilmir. Bu zaman istifadəçi dialoq rejimindən istifadə edərək sualı proqrama “izah” edə bilər.

Elmi kitabxanaların informasiyalaşdırılması prosesini həyata keçirən texnologiyalardan biri də bulud texnologiyalarıdır. Bulud texnologiyası – istifadəçilərin lokal mövqelərində hər hansı bir proses, proqram, verilənlərin daxil edilməsi və ya servis infrastrukturunu lazım olmadan alınacaq xidmətin təmin olunmasını əhatə edən informasiya xidmətidir. Bu zaman istifadəçi heç bir infrastruktur yaratmadan istədiyi xidmətdən istifadə edə bilər. Bulud texnologiyası verilənlərin açıq şəkildə paylanması kimi başa düşülür və qurğular arasında ortaq informasiya mübadiləsini təmin edən xidmətlərə verilən ümumi addır. Bulud texnologiyası bir xidmət vasitəsidir. Burada

Əsas məqsəd informasiya şəbəkəsi üzərindən istifadə edilməklə mövcud informasiya xidmətinin kompüterlər və digər qurğulardan məlumatların mübadiləsini təmin etməkdir. Bu zaman sərt disklərin yerinə onlayn “buludlar” yer alır. Bu, sistemlərdə heç bir infrastruktur hazırlamadan tamamilə onlayn şəbəkə vasitəsilə funksional tətbiqlərdən istifadə etmək mümkündür (Kunanets, Dobrovolska, Filippova, Parviz, Lypak, Duda, & Dubrovina, 2020). İnformasiya mübadiləsini təmin edən müəssisələr bulud texnologiyasının önəmini anlayaraq yaxın gələcəkdə onun geniş tərbiqini proqnozlaşdırırlar.

Yeni infrastruktur yaratmaq üçün əlavə vaxt və xərc tələb olunur. Bulud texnologiyası onlayn rejimdə real zamanda əməliyyat apara bilməklə bu problemləri həll etmiş olur. Bu, internetlə birlikdə məsafədən asılı olmayaraq, çox böyük həcmərdə olan öz fayl və ya informasiya resurslarımızı əldə etmək və onlarla işləmək üçün bir texniki vasitədir. Bu sistem sayəsində proqramlarla həyata keçirilən bir çox texnoloji əməliyyat artıq internet üzərindən virtual olaraq həyata keçirilir.

Müasir Kitabxana-informasiya fəaliyyətinə Bulud texnologiyasının tətbiqi çox əhəmiyyətlidir. Misal olaraq elektron poçt xidmətini göstərmək olar. Elektron poçtla işləyərkən göndərdiyimiz məktublarnın saxlanması, sıralanması və s. ilə məşğul omuruq. İstifadəçiyə maraqlı deyil ki, məktublar harada saxlanacaq, nüsxələmə işi necə aparılacaq və s. Onların saxlanılmasını, nüsxələnməsini, həmçinin kommunikasiya xərcləri və s. şirkətləri düşündürür (Taylor and Bin Zhang, 2007). Bütün bu əlavə qayğılardan azad olmaq istifadəçini daha yaradıcı və rəşional işlərlə məşğul olmaq imkanı yaradır. Eləcə də system daxilində tarixi sıralama, əlifba sıralaması, axtarış imkanlarının tətbiqi və bir sıra digər yeni alətlərin tətbiqi istehlakçının yaradıcı zamanına qənaət etməyə imkan verir.

Nəticə

Elmi kitabxanaların gələcəkdə də inkişaf edəcəyi şübhəsizdir. Onlar daha dinamik olmalı və innovativ informasiya məhsulları və xidmətlərini inkişaf etdirərək, yeni qarşılıqlı əlaqə formalarını təşkil etməklə, elm və texnologiyada baş verən dəyişikliklərə cavab verməlidirlər (Kazimi, & Agamirzaev, 2021). Asudə vaxt, təhsil və təhsil proqramlarının həyata keçirilməsi, məkanın, texniki və proqram vasitələrinin təmin edilməsi, informasiyaya çıxışın təmin edilməsi və s. tədqiqatçıların ehtiyaclarına uyğun olaraq müəyyənləşdirilir (Kazimi, 2017). Eyni zamanda, daim inkişaf edən akademik mühit həm dəyişikliklərə uyğunlaşa bilən, həm də bu dəyişikliklərin təşəbbüskarı ola bilən yüksək ixtisaslı, motivasiyalı və ixtisaslı kitabxana işçiləri tələb edir.

İnstitusional kitabxana strategiyalarına müxtəlif peşəkar səriştəlik və peşəkar inkişaf proqramları vasitəsilə öyrənmə imkanları, eləcə də daxili təlimlərin inkişafı, işçilərin getdikcə artan texnoloji mühitdə işləmək tələblərinə cavab verməyə kömək edəcək xarici proqramlardan istifadə etmək də daxildir. Elmi kitabxana tədris və tədqiqat mühitinin strateji əhəmiyyətli hissəsi, elmi və ya təhsil təşkilatının infrastrukturunun tərkib hissəsi olaraq qalır və tələbələr, tədqiqatçılar və müəllimlər əsas hədəf qrupları hesab edilir (Kazimi, 2012). Elmi kitabxanaların inkişaf strategiyalarının tədqiqi onların fəaliyyətində 4 prioritet istiqaməti müəyyən etməyə imkan verir. İnfrastrukturun və məkanın təkmilləşdirilməsi; heterojen (müxtəlif forma və xarakterli) elektron resursların, o cümlədən mətn və digər məlumat növlərinin yaradılması; açıq elm kontekstində “kitabxanaçı-tədqiqatçı” strateji tərəfdaşlığı; informasiya savadlılığı və media bacarıqları üzrə təlimlər nəzərdə tutulur. Nəticələr elmi kitabxanaların inkişafı strategiyalarının işlənilib hazırlanmasında və istifadəçilər üçün informasiya-kitabxana xidmətləri sistemlərinin təkmilləşdirilməsində istifadə oluna bilər.

Kaynaklar

Kazimi, P. F. (2012). *Türk halklarının kitap ve kütüphane medeniyeti. ABC.*

Kazimi, P. F. (2017). Sosyal ve Kültürel Ortamın Oluşmasında Kitap ve Kütüphanelerin Rolü. *Türk Kütüphaneciliği*, 31 (2), 245-250. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tk/issue/48648/618475>

Kazimi, P. F. O. (2021). Democratic countries and ways of influencing the nature of information. *Technium Social Science Journal*, 22, 847.

Kazimi, P. F. O., & Agamirzaev, O. (2021). Social functions of modern library-information institutions (Problems of library management). *Technium Social Science Journal*, 26, 883.

Kunanets, N., Dobrovolska, V., Filippova, N., Parviz, K., Lypak, H., Duda, O., Dubrovina, L. (2020, September). Designing the Repository of Documentary Cultural Heritage. In *Conference on Computer Science and Information Technologies* (pp. 1034-1044). Springer International Publishing.

Taylor, R. and Bin Zhang. (2007). *Measuring the impact of ICT: Theories of Information and Development*. Retrieved October 10, 2011